

Mõtestades materiaalsed kultuuri

Ester Bardone, Maarja Kaaristo, Kirsti Jõesalu, Ene Kõresaar

*Esemed on tervikustatud, empiirilisel pingestatud kola.
(Leete 1996: 73.)*

Resümee

Artikkel annab etnoloogia ja antropoloogia vaatepunktidest lähtudes ülevaate materiaalse kultuuri uurimisest, juhib tähelepanu valdkonna uurimise vajalikkusele ja annab juhtlõngu materiaalsusega seotud empiirika mõtestamiseks. Keskendutakse küsimustele, milline on asjade (esemete, objektide) roll kultuuris ja ühiskonnas, missugused on indiviidi ja materiaalsuse vahelised suhted ja kuidas on uurimisfookused ajalooliselt muutunud. Esmalt annab artikkel ajaloolise ülevaate materiaalse kultuuri uurimisest, paigutades Eesti etnoloogia esemeuurimise rahvusvahelisse konteksti. Seejärel peatutakse tarbimiskultuuri uuringutel, kus on esiplaanil esemete sümboolsed tähendused ja nende roll kommunikatsioonivahendina. Materjale ja nende füüsilisust avatakse artiklis agentsuse ehk teovõime perspektiivist. Samuti käsitletakse praktikateooriat, mida on oluline uurida protsessina konkreetsetes kontekstides, kus omavahel seostuvad materiaalsused, pädevused ja tähendused. Lõpetuseks esitatakse ülevaade materiaalse kultuuri uurimise meetoditest, pakkudes konkreetseid näiteid etnograafiliste meetodite kasutamiseks esemete uurimisel.

Märksõnad: materiaalne kultuur, ainealine kultuur, tarbimine, praktika, agentsus, uurimismeetodid

Inimesed elavad keset objekte, asju, esemeid, artefakte, materjale, aineid, kraami, prahti, kola.¹ Kõige selle tähistamiseks kasutatakse sotsiaal- ja humanitaarteadustes terminit *materiaalne kultuur*, mis tähistab nii looduslikke kui inimtekkelisi füüsilisi objekte, mille keskel individid elavad, mida nad kasutavad ja millega suhestuvad (Buchli 2002). Asjade olulisimaks omaduseks on niisiis nende kas füüsiline või mõtteline seos inimesega, kes eset või

1 Artikkel on valminud institutsionaalse uurimisprojekti „Kultuuripärand kui ühiskondlik-kultuuriline ressurss ja probleemne valdkond“ (IUT34-32) raames. Käesoleva artikli esialgne versioon esitati ettekandena Kultuuriteooria tippkeskuse teoreetilisel seminaril „Asjad kultuuris“ (14.–15.01.2011). Täname artikli mustandi kommenteerimise eest Aimar Ventselit.

selle representatsiooni, reaalsed või imaginaarsed, kasutab, sellest mõtleb või seda kujutab. Suhestumine indiviidiga on oluline, sest eseme või objekti roll kultuuris avaldub ennekõike tema suhte kaudu subjektiga (Tilley jt 2006). Teisisõnu ei ole materiaalse kultuuri uurimise eesmärgiks asjad iseeneses, vaid materiaalsed kultuuri eritledes uuritakse esemete kaudu inimese ideid ja tegevusi (Glassie 1999; Kannike, Laviolette 2013).

Eri käsitlustes on püütud eristada inimtekkelist artefakti looduslikust objektist (Martínez, Laviolette 2016) või hoopis kasutatud terminit *objekt* tänapäevaste ja *artefakt* ajalooliste esemete kohta (Danesi, Perron 2005). Sellegipoolest ei leia me, et niisugune eristus oleks analüütiliselt otstarbekas (vt ka Jõeste 2012): nagu Briti sotsiaalanthropoloog Daniel Miller (2015) veenvalt näitab, pole mõtet püüda teha süstemaatiliselt vahet looduslikel ja tehiskel objektidel, sest ka stiihiaid nagu lumi või meri mõistavad inimesed kui piiritletud ja struktureeritud mateeriakogumeid ning tajuvad neid esmajoones läbi inimliku korrastatuse. Nõnda võib lihtsustatult öelda, et tänapäeva etnoloogias ja antropoloogias, kus küsimus kultuuri vaimseks ja materiaalseks jagamisest ei ole enam tingimata aktuaalne, moodustab esemekultuur ühe osa materiaalsest kultuurist, mis omakorda on osa kultuurist. Asjad on paljutähenduslikud: kõik teooriad, mis käsitlevad subjekti ja objekti suhet, eeldavad ühel või teisel moel, et materiaalsel objektil on inimkultuuris mingi roll ja tähendus.

Lähtudes esmajoones etnoloogia ning sotsiaal- ja kultuuriantropoloogia võtmekäsitlustest, on meie eesmärk anda eestikeelne ülevaade materiaalse kultuuri uurimise võimalustest ja juhtida tähelepanu selle valdkonna eritlemise vajalikkusele. Keskendume küsimusele, milline on asjade (esemete, objektide) roll kultuuris ja ühiskonnas, missugused on indiviidi ja materiaalsuse vahelised suhted ning kuidas materiaalsed kultuuri uurida. Soovime rõhutada, et materiaalsele kultuurile keskendumine on midagi enam kui üksnes asjade uurimine. Artikli teemaderingi ja autorite valikul oleme lähtunud materiaalse kultuuri põhisuundumustest, alates 1970. aastatest käibel olnud olulisematest teooriatest kuni tänapäevasteni. Esmalt anname ajaloolise ülevaate materiaalse kultuuri uurimisest, seejärel keskendume tarbimiskultuurile, agentsuse ehk teovõime küsimusele ja praktikateooriatele materiaalse kultuuri kontekstis ning viimaks vaatleme lähemalt, milliste meetoditega materiaalsed kultuuri uurida.

Millest me räägime, kui kõneleme materiaalsest kultuurist?

20. sajandi alguse rahvakultuuri uurimise peavool kogu Euroopas, sh Eestis, tegeles suuresti etnograafiliste esemete päästmisoperatsiooniga. Nimelt tajuti moderniseerivas ühiskonnas traditsioonilise talupoegliku kultuuri kadumist ohuna ning sellega seotud esemete kogumine, talletamine ja analüüsimine

oli üks viis, kuidas seda protsessi kui mitte peatada, siis vähemalt „külmutada“. Eestis sai ulatuslik vanavara kogumisaktsioon alguse rahvusliku liikumise raames ja suuresti Soome eeskujul: 1909. aastal asutatud Eesti Rahva Muuseumi esimese kümne tegutsemisaasta jooksul koguti 20 000 eset (Õunapuu 2007). Kui muuseumi algusaastatel keskenduti esmajoones esemete ajaloolis-geograafilisele tüpologiseerimisele ning leviku uurimisele, siis 1920. aastatel rõhutati ka kogutu etnograafilise kirjeldamise vajadust. „Ilma selleta jääme kõige oma vanavaraga lõppude lõpuks kitsikusse. Meie muuseumide kogud ilma kirjeldusteta kõnelevad õige sõnaahtralt. [...] Ja meie vajame teateid ka niisuguste rahva kultuurisse puutuvate asjade kohta, mida muuseumis ei ole ja ei võigi olla,“ rõhutas Eesti Rahva Muuseumi esimene direktor Ilmari Manninen (1923, tsiteeritud Õunapuu 2001: 132). Juba 1919. aastal kirjutas Eesti esimene etnoloogias kraadi kaitsnud teadlane Helmi Reiman-Neggo (2013 [1919]: 263–267) teoreetiliselt ettevalmistatud kogumistöö vajalikkusest. Nõnda ongi eesti etnoloogiat läbi aegade „eriti tugevalt mõjutanud eelkõige Eesti Rahva Muuseumi suured esemekogud ning esemed on moodustanud [muuseumi] tegevuse keskme“ (Pärdi 1993: 51).

Kuigi 20. sajandi algupoolel oli esemeuurimises põhirõhk argiesemete ja rahvakunsti süstemaatilisel ja võimalikult representatiivsel kogumisel ning kogutu võrdleval analüüsil, tehti ka esmajoones tähendusele keskenduvaid uuringuid Euroopa etnoloogias tegelikult juba 19. sajandi lõpus, kuigi need pole alati olnud peavoolu teemade taustal tingimata nähtavad. Juba 1891. aastal avaldas Austria etnoloog Rudolf Meringer (taotledes funktsionaalset käsitlust) elamute ja nende sisustuse uurimise kohta mõtteid, mis tänapäevalgi kõlavad väga moodsatena, rõhutades, et elamut tuleks uurida nagu kultuurilist indiviidi, kirjeldades seda ennekõike elanike kontekstis.

1920.–1930. aastatel ilmus Euroopa etnoloogias üksteisest sõltumatult mitmeid uurimusi esemete funktsioonide kohta, mis polnud teadlikud Briti sotsiaalanthropoloogide Bronislaw Malinowski ja Alfred Reginald Radcliffe-Browni funktsionalistlikust kultuurikäsitlusest, mille järgi rahuldab iga institutsioon ühiskonnas mingit konkreetset inimese (põhi)vajadust (vt Bottos 2013). Nõnda uuris Saksamaal Mathilde Hain (1936) rahvarõivaste põhjal seda, kuidas esemed tagavad nn väikese kogukonna harmoonilise funktsioneerimise. 1937. aastal avaldas hiljem Tartu-Moskva semiootikakoolkonda mõjutanud etnograaf Pjotr Bogatõrjov (Petr Bogatyrev) uurimuse Määrimaa rahvarõivastest, mis enam kui 30 aastat hiljem inglise keelde tõlgituna avaldas esemeuurimisele suurt mõju. Bogatõrjovi (1971) sõnul on rahvariidel kolm peamist funktsiooni: instrumentaalne ehk praktiline (rõivas kui füüsiline ese), esteetiline, ja sümboolne, mis osundab sotsiaalsetele, majanduslikele ja kultuurilistele kontekstidele ning suhetele. Need

Foto 1. Eesti etnoloogia tegeles 20. sajandil valdavalt talurahva materiaalse kultuuri kogumise ja dokumenteerimisega. Etnograafiamuuseumi (praegu Eesti Rahva Muuseum) teaduslik töötaja Ildike Liiv (hiljem Jaagosild) võimasinat pildistamas. Saarde khk, Saarde v, Kiisa k, Ääre t. *Toivo Pedaku foto, 1959; ERM Fk 1298:511.*

funktsioonid on omavahel hierarhilises seoses, konkreetne koht hierarhias aga sõltub situatsioonist. Näiteks esteetiline funktsioon on argirõivaste puhul madalamal kui pidulike või religioossete rõivaste puhul (vt ka Hoppál 2007: 33 jj). Nagu Bogatõrjov (1971, tsiteeritud Hoppál 2007: 34) selle lühidalt kokku võtab: „Rõivastus täidab alati praktilist rolli mitte ainult kui märk, vaid ka kui ese.” Ants Viires on Eesti etnoloogia kontekstis rõhutanud, et etnograafilise rõivauurimise objektiks peab kujunema rõivastus üldisemalt, mitte ainult rahvarõivas, ja uurida tuleks nii rõivastuse funktsionaalset külge kui ka rakendada semiootilist uurimismetoodikat (Viires 1990).

Materiaalse kultuuri uurimine oli Euroopa etnoloogias kuni 1960. aastateni metodoloogiliselt seotud kultuurielementide leviku difusionistliku käsitlusega, millest lähtuvalt loodi põhjalikke levikukaarte nii eri riikide ja nende piirkondade kui ka eri rahvaste kohta võrdlevalt eesmärgiga näidata esemekultuuri, näiteks teatud adratüübi või taluarhitektuuri elementide levikuteid (Annist, Kaaristo 2017). Kui Lääne- ja Põhja-Euroopa etnoloogias nihkus huvikese 1970. aastatel pigem oma kaasaja kultuuri (nt tarbimine) ja esemete sümbolsete tähenduste uurimise suunas, siis Eesti etnoloogias kestis peaauglikult 19. sajandi ja 20. sajandi alguse talurahva materiaalse kultuuri uurimine 1980. aastateni. Mõningate eranditega (nt Luts 1962) ja nõukogudeaegse etnograafiateaduse poliitilisest ideologiseeritusest tingituna keskenduti

pigem mineviku (peamiselt 19. sajandi) kui oma kaasaja materiaalse kultuuri uurimisele (vt ülevaateid Leete jt 2008; Annist, Kaaristo 2013; Jääts, Metslaid 2018).

Kommunikatiivse ja semiootilise pöörde (vt Tamm 2016) kaudu jõuti Euroopa etnoloogias 1970. aastatel käsitlusteni, mis keskenduvad esemete representatiivsusele: objektid kõnelevad erisugustest väärtustest ja markeerivad grupikuuluvust, neil on võime väljendada subjekti kavatsusi. „Etnoloog lähendab end tunnetuse objektile. Esemuurimise puhul samastutakse seega nende kasutajatega. Väärtustatakse asju, millel on (olnud) silmnähtav funktsioon või mida saab mõelda tähenduslikeks, mille kohta on võimalik ulatuslik, selge ja/või huvitav informatsioon ja mis on võimalikult hästi säilinud“ (Leete 1996: 73). Kultuur on tõepoolest paljuski sümboolne ja põhineb ennekõike kommunikatsioonil, seega võivad just materiaalsed objektid olla väärtuste, veendumuste ja ideoloogiate kehastuseks ja kandjaks: kultuur loob asju ja asjad võivad meil aidata neid loonud kultuuri paremini mõista (Berger 2016). Selle käsitusviisi järgi on objekt ühtviisi nii selle tulemus, kuidas indiviid mõistab teda ümbritsevat sotsiaalsust, kui ka nende suhete tagasipeegeldus indiviidile. Nii materialiseerivad objektid ja esemed muidu nähtamatuid ning mittemateriaalseid suhteid.

1970. aastate lõpul tõstatasid Skandinaavia etnoloogid kirjeldatud pöörde mõjul küsimuse kultuurikommunikatsioonist kui vahendist käsitlemaks kultuurinähtusi uuel viisil (Lönnqvist 1979) ning domineerivaks sai rõivastuse, elamute ja nende sisustuse käsitlemine sotsiaalsete suhete, hierarhiate ja ideoloogiate materiaalsete väljendustena. Kommunikatiivsest aspektist lähtudes kujutab ese endast sotsiaalsete rollisuhete kehastust, mida vahendatakse mitteverbaalses kommunikatsioonis läbi mitmesuguste väärtussümbolite. Sellega seostub sotsialiseerumisprotsess: teatud eset kasutama õppides sotsialiseerub inimene mingi väärtuse, tava, kombe või elustiiliga, mida see ese sümboliseerib (Gustavsson 1991) ning etnoloogilise esemuurimise peavoolus toimus pööre eseme sotsiaalsete aspektide uurimise poole.

Teatava vastureaktsioonina ülalttoodule nõuab Rootsi etnoloog Orvar Löfgren (1997) rohkem „liha ja verd“ materiaalse kultuuri uurimisse, osutades, et materiaalne kultuur tuleb uuesti materialiseerida ning et endiselt on puudu teadmised, mida inimesed ikkagi asjadega *teevad*, kuidas asjad struktureerivad inimeste teadmisi ja oskusi ning kuidas need muutuvad. Ka Briti sotsiaalantropoloog Tim Ingold (2013) on esmajoones asjade tähendusele keskenduvaid käsitlusi kritiseerinud kui liigselt sümboolseid ja mittemateriaalseid, väites, et niisugused tekstid on kaugenenud käegakatsutavast ja füüsilisest: materiaalsusest, materjalidest ja nende omadustest. Otsides alternatiive sümbolitele,

märkidele ja tähendustele keskenduvale hakatigi 1990. aastatel humanitaar- ja sotsiaalteadustes toimunud „materiaal-kultuurilise pöörde“ (Hicks 2010) ja „uue materialismi“ (Coole, Frost 2010) mõjul tähelepanu pöörama esemetele kui kehastunud ja materiaalsele objektidele. Ilmusid mõjukad käsitlused (Latour 1999, Tilley jt 2006), mis rõhutavad objektide agentsust. Üllakirjeldatud areng on viinud materiaalse kultuuri uue ja põhjalikuma mõtestamiseni kultuuriuuringutes. Objekte ei käsitleta enam stabiilsete ja kestvate, vaid voolavate, dünaamiliste ja mobiilsetena (Hicks, Beaudry 2010).

Sellegipoolest tuleb küsida: millised esemed ja objektid on siis tänapäeva uurijate huviorbiidis? Kas esemeid kui uuritavaid koheldakse võrdset? Norra arheoloog Bjørnar Olsen (2017: 81, originaali rõhutus) küsib:

Mõelgem korra, mis liiki asjad lubatakse sotsiaalteadustes tuppä sooja. Missugustest asjadest räägitakse ja kirjutatakse? Kas rehad on tagasi? Või palkmajad, kaminad, pulkadest seljatoega toolid? Kuidas on lood ukseuupude, külmkappide ja naridega? Needki võivad esindatud olla, aga lehitsedes mõningaid hiljutisi raamatuid ja ajakirju, milles juttu asjadest ja objektidest, näib, et asjade naasmine on üpris tingimuslik ja selektiivne. Kindlasti pole need triviaalsed artefaktid, katkised asjad, tolmunud muuseumieksponaadid päris samas liigas, kus Boyle'i õhupump, keha, virtuaalmaailm Second Life, proteesid, Henry Jamesi romaanid asjade kohta ja intelligentne disain.

Oma kriitikas osutab Olsen (2017) niisiis esemeuurimises eksisteerivatele hierarhiatele, milles peegelduvad distsipliinide uurimishuvide väärtushinnagud – ja vajadusele nendesse kriitiliselt suhtuda. Ühtlasi osutab see mõttearendus sellele, et uute materiaalsusteooriate valguses tuleks uurida nii muuseumikogudes hoitavat kui ka mitmesuguseid esmapilgul triviaalseid argiesemeid. Uurida ei tuleks mitte vaid tähendusrikkaid esemeid, vaid ka kola, mida Art Leete (1996: 74) on defineerinud tähendusliku, kuid heterogeense hajumina, mis aga näiteks muuseumi sattudes „kanaliseerub, steriliseerub [...] sakraliseerub, mytologiseerub, saab päristiseltolevaks, Esemeks suure algustähega. Teisalt aga kaotab esialgsed seosed, tähendused, funktsioonid, muutub pingutatuks, tyhjaks mõttetuks.“

Nõnda tuleks eelpool kirjeldatud protsessidele viidates küsida, kas ja kuidas on materiaalne pööre kajastunud Eesti etnoloogias? Siin tuleb tõdeda, et peaaegu kogu 20. sajandi on Eesti etnoloogia olnud materiaalse kultuuri keskne (vt põhjalikku käsitlust teemaderingist traditsioonilistest veovahenditest kuni rahvarõivasteni Viires, Vunder 2008) ja teatud mõttes on materiaalne kultuur distsipliini ajaloos koguni asendanud kultuuri mõistet. Osaliselt seetõttu tuntigi 1990. aastatel vajadust sellest lähenemisest

eemalduda (Pärdi 1998): näiteks Ants Viires tõdes 1996. aastal, et noori etnolooge huvitab teooria empiirikast enam (Gustavsson 2015). Nõnda jäigi materiaalse kultuuri teoreetiliselt mõtestatud uurimine Eestis võrreldes teiste suurte teemadega (nagu näiteks religioon, identiteet, mälukultuur, suuline ajalugu ja kultuuripärand) mõnevõrra soiku ja tagaplaanile. Siiski tuleb siinkohal mainida Elle Vunderi (1992) uurimistööd, mis lisaks stiilialoolisele analüüsile tegeleb ka materiaalse ainese sümboolsete aspektidega. Üheksakümnendate Eesti etnoloogias (vt nt Anepaio 1996, Kannike 1996, Kõresaar 1999a) oli termini *materiaalne kultuur* asemel pigem kasutusel *esemekultuur* (sks *Sachkultur*) või *aineline kultuur* (vt Viires, Vunder 1998). Osaliselt oli siin tegu suisa n-ö vastuterminega *materiaalsele kultuurile*, milles tollal nähti sisalduvat ühelt poolt materiaalse ja vaimse vastuolu ning teisalt vanemat arusaama etnograafias või rahvateaduses, mille kohaselt tähendas kultuuri uurimine esmajoonel esemete uurimist (Annist, Kaaristo 2013). Tuleb tõdeda, et etnoloogi või antropoloogi seisukohalt vaadates on *esemekultuur* siiski liiga kitsas termin, kuna välistab ühelt poolt looduslikud objektid ega pööra teisalt piisavalt tähelepanu kultuuri vaimsetele ja sotsiaalsetele aspektidele.

Sellegipoolest ei saa öelda, nagu oleks materiaalse kultuuriga seotud teemadering Eestis viimasel paaril aastakümnel täiesti tähelepanuta jäänud: välja võib tuua käsitlusi, mis keskenduvad kodukujundusele (Kannike 2000; 2002; 2012), tarbe- (Kõresaar 1999b; Rattus 2013) ja spirituaalsetele esemetele (Teidearu 2019), taluarhitektuurile (Pärdi 2012; Kask 2012; 2015), muuseumiesemetele (Leete 1996), rõivastusele, tekstiilile ja ehetele (Kõresaar 1999a; Järs 2004; Summatavet 2005; Jõeste 2012; Araste, Ventsel 2015), nõukogudeaegsele tarbimiskultuurile (Ruusmann 2006) ja selle omaeluloolisele järelelule (Kõresaar 1998; Jõesalu, Nugin 2017; Martínez 2018) ning toidukultuurile (Piiri 2006; Bardone 2016; Kannike, Bardone 2017). Kõik nimetatud uurimused esindavad suundi, milles materiaalsel kultuuri uuritakse inimeste tõlgendustes, mälestustes ja kasutuses.

Tarbimine: ese kui sümbol ja kommunikatsioonivahend

Tarbimisest alustades tuleb välja tuua, et eelnevalt mainitud kommunikatiivse pöörde mõjul oli 1980. aastatel esemeuurimise huvikeskmes kõik „kultuuriline“: semiootikast ning strukturalistlikust ja kognitiivsest antropoloogiast mõjutatud tähenduste, sümbolite ja märkide süsteemid. Just huvi kultuuri kui sümbolite looja vastu tõi materiaalse maailma jälle Euroopa etnoloogia huvisfääri ja nüüd mitte enam niivõrd esemekultuuri, vaid pigem tarbimise kui identiteedi kujundamise osa analüüsina: kuidas uus *homo consumens* tekib, läbi lööb ja end mitmesuguste sümbolite abil väljendab (Löfgren 1997). Tarbimise

peapõhjusena toodi välja, et kuigi asjad rahuldavad peamiselt materiaalseid vajadusi, loovad nad ka psüühilist heaolu, toimivad kompensatsioonimehhanismina ning saavad nõnda osaks inimese identiteedist (Douglas, Isherwood 1979). Lisaks on asjadel sümboli funktsioon, demonstreerides näiteks inimese edukust, võimu või grupikuuluvust. Asjadel on seega tähendusväärtus, mis on kokkuleppeline ja mis ühtlasi tekitab tarbimist sotsiaalse staatuse nimel. Laiemalt kuulub tarbimise ja identiteedi vaheliste suhete uurimine majandusantropoloogia alla (vt lähemalt Annist, Kesküla, Kaaristo 2017), kus omandit ehk inimeste võimalust kontrollida nii materiaalseid objekte kui ka ideid käsitletakse sotsiaalsete suhetena (Strathern 1999).

Kahtlemata on oluline marksismist mõjutatud suund materiaalse kultuuri uurimises, mis näeb asju kapitalistliku ühiskonna sotsiaalsete (võimu) suhete peegeldajatena (Daly 2015). Eeskätt tuleks mainida Prantsuse kultuuriteoreetiku Jean Baudrillard'i varaseid uusmarksistlikke uurimusi „Asjade süsteem“ (1968) ja „Tarbimisühiskond“ (1970). Baudrillard kirjeldab neis igapäevaselt kasutatavate asjade (nt auto) märgilist ehk sümbolväärtust ning seda, kuidas asjad, eeskätt tarbitavad kaubad, on tarbimisühiskonna süsteemis organiseeritud. Just märgiline väärtus on see, mis Baudrillard'i filosoofias lisandub traditsioonilises marksistlikus materialismis esikohal olnud asjade kasutus- ja vahetusväärtusele. Teine oluline verstapost tarbimisuuringutes on Prantsuse sotsioloogi Pierre Bourdieu teos „Eristamine: maitse sotsiaalne kriitika“ (1979). Bourdieu sõnul on just tarbimine klassisuhete mõistmise võti. Maitse-eelistuste kaudu taastoodetakse sotsiaalseid suhteid, kuna arusaamad selle kohta, mis meile meeldib või ei meeldi, on omandatud sotsialiseerudes konkreetseesse sotsiaalsesse klassi. Neist uurimustest lähtudes saavad etnoloogias ja sotsiaalantropoloogias uuteks võtmesõnadeks materiaalse kultuuri uurimisel võim, positsioon, stiil, prestiiž, identiteet. Asjad kui sümboolse tähendusega märgid moodustavad süsteemi, mis omakorda on osa suuremast staatuse- ja võimustemist ühiskonnas. Indiviid allub süsteemi reeglitele ega saa neid omalt poolt kuigi palju kujundada. Ses mõttes loovad just asjad (objektid) subjekte – toimub sotsiaalse elu esemestumine, milles võivad objektistuda ka inimsubjektid.

Üks võtmetekste tarbimise antropoloogilisel uurimisel on kindlasti India-Ameerika antropoloogi Arjun Appadurai toimetatud „Asjade sotsiaalne elu“ (1986). Kogumik on tugevalt mõjutatud funktsionalismist, nt *kula*- ja vahetusteooriast (Malinowski 2013a [1922]; 2013b [1939]) ja Maussi (2015 [1925]) kingiteooriast, mille järgi on kinkide vahetamine ennekõike sotsiaalsete suhete säilitamise viis. Appadurai (1986) põhieeldus on, et mitte ainult inimesed ei loo (materiaalset) maailma, vaid ka

füüsilised objektid kujundavad inimeksistentsi. Asjade sotsiaalsel elu tuleks seetõttu uurida nende viiside kaudu, kuidas materiaalsed objektid saavutavad indiviidide ja sotsiaalsete gruppide jaoks mingi väärtuse (näiteks emotsionaalse, esteetilise, vaimse/religioosse, teadmus- või turuväärtuse). Lisaks sellele toob Appadurai oma käsitlusse olulisena sisse tarbekauba mõiste ühes teesiga, et esemetele omistatav väärtus on pidevas muutumises. Tarbimise ja sellega seotud vahetuse protsessis loob eseme väärtuse tema vastavus teatud sotsiaalses ja ajaloolises situatsioonis kehtivatele standarditele ja normidele.

1980.–1990. aastate tarbimise ja materiaalse kultuuri uuringutes toimub nihe – tähelepanu fookus liigub tootmiselt ja toodetelt tarbimise protsessile ja tarbijatele. Briti sotsiaalanthropoloog Daniel Miller (1987) pakub Hegelist ja marksistlikust traditsioonist lähtudes välja dialektilise tarbimisteooria, mille kohaselt tarbijad kui aktiivsed subjektid loovad tarbeesemete kaudu oma individuaalsust. Tarbimine on mitmekihiline kultuurilise eneseloome protsess, kuna asjad, mida inimesed argielus kasutavad, pole pelgalt tarbeesemed, vaid alati midagi enamat. Miller rõhutab, et tarbimise uurimine ei tähenda üksnes asjade omandamise, vaid ka omaks muutmise ja isikupäramise (*appropriation*) uurimist, mille käigus indiviidid kasutavad tarbeesemeid mitmel moel vastavalt oma vajadustele ja muudavad masstootetud objektid isiklikeks asjadeks (Miller 1995; 1997). Kuigi selle protsessi käigus ei pruugi asjade materiaalsus muutuda, teiseneb nende tähendus ja väärtus konkreetse indiviidi jaoks: näiteks nutitelefon on küll masstootetud tarbeese, kuid seda isikupäramataks ümbriste ja muude aksessuaaridega. Sellele lisandub digimateriaalsuse aspekt, kuna iga indiviid sisustab oma telefoni just talle sobivate rakenduste, taustapiltide ja muuga (Pink, Ardevol, Lanzeni 2016).

Esemete uurimisel tarbimise kontekstis on seega oluline keskenduda konkreetsetele ja eripalgelistele viisidele, kuidas indiviidid asju enda omaks muudavad. Asju ei saa taandada vaid põhjuslikele seostele, mis tulenevad näiteks vanusest, soost, sotsiaalsest klassist või etnilisest päritolust, vaid tähelepanu tuleb pöörata ka sellele, kuidas sotsiaalne ja materiaalne konkreetsetes situatsioonides omavahel seostuvad (Miller 2001). Asjade rolli eneseloome protsessis ning laiemalt materiaalsuse ja sotsiaalsete suhete vastasmõju tänapäeva tarbimisühiskonnas võimaldavad hästi uurida näiteks kodu ja sellega seotud esemed (Gullestad 1999; Miller 2001). Kodus leiduvaid põlvest põlve pärandatud köögitarbeid võib pidada esemeteks, mis on väärtuslikud jagatud mälestuste kandjatena, „sest need on eemaldatud tarbekaupade voolust ja omandanud peaaegu tootemliku isikliku ja perekonnaajaloo“ (Sutton, Hernandez 2007: 67).

Foto 2. Teksapüksid on üks tarbimiskultuuri sümboleid. Väärtustava taaskasutuse abil saab neile anda uue elu ja nõnda tarbimisega seotud keskkonnamõjusid vähendada. Teksamaterjalist kleit moedisainer Reet Ausi 2011. aasta kollektsioonist „Reet Aus Upcycled“. *Mark Raidpere foto.*

Tarbimiskultuuri ning identiteedi vaheliste suhete uurimises tuleb esile tõsta, et materiaalse kultuuri käsitlemise üks olulisi tahke on küsimus sellest, mis tähendus on esemetel tänapäeva maailmas ja milline on nende esemete leviku ja kasutamise mõju eri kultuurides ja ühiskondades. Globaalsete mass-toodetud tarbekaupade levikut on kritiseeritud, nähes selles kultuuride üheülbastumist ja kahju keskkonnale, ent vastukaaluna on uuritud ka üleilmselt kasutatavate kaupade kohalikustamist. Näiteks teksapüksid on üheks selliseks tooteks, mida kantakse tänapäeval peaaegu igal pool maailmas soost, religioonist ja sotsiaalsest klassist sõltumata – teksade jalgatõmbamine on üht-aegu võimalus massi sulanduda kui ka sellest eristuda, viis oma individuaalseid eelistusi väljendada, aga ka moesuundadega kohanduda (Woodward 2016a). Samal ajal on teksapükste materjal ja vorm nii ajas kui eri kultuurides olnud pidevas muutumises – teksade materiaalsus on tihedalt seotud märgilisuse ehk tähendustega ja just materiaalsus seob omavahel geograafiliselt ja ühiskondlikult hargnenud kaubaahela Aasia tootjatest kuni Lõuna-Ameerika tarbijateni (Miller, Woodward 2011).

Materjalid ja materiaalne agentsus

Ülalkirjeldatud sümbolitele ja nende edastamisele keskenduvate käsitlusviiside jaoks on materia – asjade käegakatsutavus – oluline vaid niivõrd, kui võrd see muudab muidu abstraktseks jääva konkreetseks. Objekt kui materiaalne ese peab ju millestki tehtud olema, aga materjal ise pole paha tihti olnud analüüsi osa, vaid uurija on vaadanud materjalist justkui „läbi“, otsides esemete tähendusi ja teisi mittemateriaalseid väljendusi. Niisiis ei ole materiaalsel kultuuri uurides otstarbekas keskenduda üksnes tähendustele, väärtustele, identiteetidele ja sümbolitele, vaid analüüsi keskmesse tuleb tuua ka asjad ise. „Kas niisugune lähenemine – praktiline materjalidega töötamine – ei võiks pakkuda ka antropoloogiale võimsamat protseduuri uute avastuste tegemiseks kui lähenemine, mis piirdub juba valmis tehtud esemete abstraktsel analüüsil? Mis akadeemiline perverssus paneb meid kõnelema *objektide materiaalsusest*, mitte *materjalidest ja nende omadustest*?“ küsib Ingold (2013: 40, originaali kursiiv). Niisiis peame kõneldes materiaalsusest mõtlema ka materjalidele ja sellele, mida nad teha suudavad.

Materiaalse agentsuse all mõistetakse inimeste ja artefaktide koostöös sündivat teovõimet. Agentsus kui „sotsio-kultuuriliselt vahendatud võime toimida“ (Ahern 2001: 110) ei ole posthumanistliku teooria järgi üksnes inimesele (või ka loomale) ainuomane teadvusel ja kavatsuslikkusel põhinev omadus. Pigem on tegu situatsioonipõhise protsessiga, millega on seotud nii inimesed, mitte-inimesed kui neid ümbritsev materiaalsus (Knappett,

Malafouris 2008). Suunda läbib mõte, et objekt on teatud mõttes subjekti „pikendus“, realiseerides tema teatavad omadused. Selles kontekstis tuleb mainida esmajoones Briti sotsiaalanthropoloogi Alfred Gelli (1998), kes näeb kunstiteoseid kui neid loonud ja kasutanud inimeste agentsuse laiendusi ning fotosid ammu surnud isikutest mitte üksnes neil kujutatud subjektide meenutamise ja mälestamise abivahendina, vaid ka nendesamade subjektide uuel kujul taasloojatena.

Artefakte tuleb seega analüüsida ka kui mingi tegevuse vahendajaid ja võimaldajaid. Siin tuleks välja tuua ennekõike käsitlused esemete ja tegevuste seostest ning tugevast sõltuvusvahekorras eseme ja indiviidi (selle kasutaja) vahel (Pedersen 1992). Ameerika Ühendriikides Kentucky toolimeistrite tegevust uurinud USA folklorist Michael Owen Jones (1993) rõhutab käitumusliku aspekti olulisust esemeuurimises – igal toolil on selle meistri suu läbi jutustada oma „lugu“; üht eset või esemetüüpi uurides on võimalik saada teada nii selle valmistaja kavatsuste, väärtushinnangute, isiksuse, oskuste kui ka sotsiaalsete suhete kohta, samuti tingimuste kohta, milles ese valmistati, müüdi ja mismoodi seda kasutati.

Agentsusest rääkides on oht langeda ikkagi materiaalse–vaimse, subjekti–objekti eristustesse, kuna inimesed kipuvad mõtlema „ainult ühestainast suhtest, nimelt sellest, mis on mõtlemise ja olemise, kultuuri ja looduse, representatsiooni ja tegelikkuse vahel“ (Rattasepp 2014: 271). Seepärast on püüeldud pigem neid ühendavate mõistete poole. Oluline roll on siin olnud teadus- ja tehnoloogiauuringutel (*science and technology studies* ehk STS), mis on veenvalt näidanud, et ühiskonda tuleks analüüsida kui asjade ja inimeste omavaheliste komplekssete (sõltuvus)suhete võrgustikku, kus inimesi ja mitte-inimesi ei käsitleta vastandlike ja dialektilistena – fookusesse tõusevad hoopis koostöö ja koosloome (Olsen 2017).

Mitte-inimliku agentsuse küsimuse olulisimaks mõjutajaks võib pidada Prantsuse filosoofi ja antropoloogi Bruno Latouri ja tema toimijavõrgustiku teooriat (*Actor-Network-Theory* ehk ANT). „Pehmemana kui „süsteem“, ajaloolisemana kui „struktuur“, empiirilisemana kui „kompleks“ on „võrgustik“ meile Ariadne lõngaks,“ kirjutab Latour (2014 [1991]: 13). Kõnealune „laue“ ontoloogia ei vastanda loodust ja kultuuri, subjekti ja objekti, sotsiaal- ja loodusteadusi. Oma mõjukas teoses „Me pole kunagi olnud modernsed“ näitab Latour (2014 [1991]) meile, et ühiskond ja kultuur toimivad nii inimestest kui ka mitte-inimestest tegutsejate vaheliste suhete võrgustikuna ja et just materiaalsus on see, mis loob sotsiaalseid suhteid. Latour toob ilmeka näite küsides, kas kedagi tulistades tapab relv või inimene, ning väidab, et ei inimene ega püstol ei tapa üksi – seda teeb agentsus, mis sünnib nende kahe kohtumises teatud sotsiaal-tehnoloogilises võrgustikus.

Lisaks toimijavõrgustiku teooriale mõtestab materiaalse ja mittemateriaalse suhet ka assamblaaži-teooria. Selle järgi on assamblaaž tervik, mis moodustub mitmetest komponentidest, nagu näiteks inimesed, loomad, esemed, looduslikud objektid, mis kõik omavahel suhestuvad ja üksteisele mõju avaldavad. Selles koosmõjus sünnib teatav agentsus; oluline on siin aga see, et kõik elemendid säilitavad oma agentsuse ka eraldi, assamblaažist eraldudes. Liikuvuse vallast võib tuua näiteks assamblaaži, mis koosneb inimestest, tehnoloogiast ja infrastruktuurist. Tulemuseks on hübriid, „inimene-auto“, mis koosneb autojuhist ja autost ning millel on mitmesuguseid omadusi ja võimeid, mis neil eraldi võttes puuduvad: sõitmine, kiirendamine, aeglustamine, parkimine, kuid ka vigastamine ja tapmine. Juhid tajuvad oma sõidukeid tihti oma keha füüsiliste pikendustena ning autosõitu kehastunud, afektiivse ja emotsionaalse kogemusena, milles on olulisel kohal kommunikatsioon teiste juhtidega, milleks kasutatakse näiteks suunatud, tulede vilgutamist, žeste või signaali andmist (Dant 2014).

Teatud mõttes on nende teooriate järgi subjekt (inimene) ja objekt (asi) üks, nende vaheline dihhotoomia kaob või hajub. See omakorda ärgitab küsima, mis on objekti praktiline roll mingite tegevuste vahendamises. Mitmesuguste materiaalsuste vastasmõjusuhteid ühes jagatud ruumis või paigas on püütud iseloomustada selliste sõnadega nagu kokkuheidetus (*throwntogetherness*, Massey 2005) või läbipõimitus (*entanglement*, Ingold 2008; Hodder 2012). Esimese lihtsamaks näiteks on näiteks köögisahtli sisu, teisel juhul võib mõelda köögiruumi ja selle kasutajate mitmesuguste omavahelistele suhetele: tingivad ju köögimööbel, sealne tehnika ja esemed paljuski selle, mida seal teha saab. Köök on seega lõimiv paik, kus nii luuakse, taastatakse kui katkestatakse seoseid materjalide, asjade ja oskuste vahel (Hand, Shove 2004).

Huvi materiaalse agentsuse vastu võib seostada ka n-ö afektiivse lähenemisega sotsiaalteadustes, mis uurib materiaalse reaalsuse kehalisi ja sensoorseid mõjusid, materiaalsusega seotud atmosfääre ning materiaalsusega

Foto 3. Nõukogude vangilaagritest naasnute kohvrid on nende omanike järeltulijate jaoks emotsionaalse tähendusega. Uudses kasutus-kontekstis on nad leidnud keskse koha pere igapäevaelus. Lee Orula foto, 2019.

kokkupuutest sündivaid emotsioone ja meeleolusid (Frykman, Povrzanović Frykman 2016). Huvi nende teemade vastu võib omakorda seostada fenomenoloogilise lähenemisega, mis näeb mingi asja materiaalsust tihedas vastastikusel seoses selle kasutaja mitmesuguste tegevustega. Meenutagem Saksa filosoofi Martin Heideggeri kirjeldust Vincent van Goghi maalil kujutatud talunaise saabastest: „Jalanõude tumedast avausest väljatunginud sisemusest jõllitab tõiste astumiste vaev. Jalanõude viltuvajunud raskusse on kuhjunud visadus aeglasest käimisest üle kaugele ulatuvate ning aina samade põllupeenarde, mille kohal hõljub raage tuul“ (Heidegger 2002 [1950]: 30). Nõnda võivad esemed (ja nende kujutised) kutsuda esile seoseid, tundeid, mälestusi ja meenutusi. Asjade agentsus võib väljenduda ka meenutamise protsessis, kuna valusate ja traumaatiliste kogemustega seotud objektidel on võime kunagisi kogemusi taaselustada, aktiveerides ka konkreetseid kehalisi tajusid, mitte üksnes mälestusi. See on põhjus, miks niisuguseid esemeid võidakse hävitada, soovides valusaid mälestusi mitte meenutada, või hoopis talletada, sooviga sünget minevikku mitte kunagi unustada. Orvar Löfgren toob näite, kuidas kohver ja selle sisu võimaldavad pöörata tähelepanu tunnetele, millega omanik asjad pakkis, ja nõnda võib kohvri sisu tervikuna vaadelda kui kokkuheidetust või assamblaaži – iga ese omaette ei pruugi olla sama kõnekas kui kogu valik tervikuna. Eriti tugevate emotsioonidega on seotud arreteeritute ja küüditatute kohvrid, mis on pakitud ärevuses ja rutuga, sageli haarates kaasa pigem emotsionaalse kui praktilise väärtusega esemeid. Nõnda on Auschwitzi koonduslaagris välja pandud suur hulk seal hukatud juutide kohvreid, igäühel neist omaniku nimi ja identifitseerimisnumber. Need kohvrid osutavad valusalt holokausti ohvrite saatusele, peegeldades endiselt kohvri pakijate lootust tulevikule ja teadmatust sellest, mis teda ees ootab (Löfgren 2016).

Praktikateooria materiaalse kultuuri uurimises

Eelpool käsitletud vaatenurkadele lisaks tuleb materiaalse kultuuri olulisematest lähenemisviisidest nimetada ka praktikateooriaid. Pole olemas ühte praktikateooriat või ühtset praktikakäsitlust, aga kõik praktikast kirjutanud autorid on huvitatud kultuuri kehastunud kogemisest, sellest, kuidas materiaalsus praktikaid vahendab ja kuidas inimeste tegevus ühiskonnas on organiseerunud praktiliste teadmistena (Schatzki 2012; Schatzki, Knorr-Cetina, von Savigny 2001).

Praktikate mõtestamisel on autorid jõudnud võrdlemisi erinevate tõlgendusteni. Selles kontekstis tasub veelkord nimetada Pierre Bourdieud (2003 [1998]), kes näeb praktikates (näiteks tarbimises) viisi, kuidas ühiskonnas võimu, ideoloogiaid või norme taastoodetakse. Materiaalne kultuur on selles

protsessis üheks vahendiks, mis peegeldab sotsiaalseid suhteid ja struktuure. Teine Prantsuse kultuuriteoreetik Michel de Certeau, kes on arutlenud argielu praktikate üle, näeb neis aga võimalust igapäevaseks vastupanuks ühiskondlikele normidele. Indiviidid rakendavad nii tarbides kui muid argitegevusi sooritades erisuguseid strateegiaid ja taktikaid, olles võimelised reeglitega mängima, improviseerima või nendega manipuleerima. Seetõttu võib igahüht käsitleda ka kultuuri loojana, mitte pelgalt olemasoleva korra taastootjana (de Certeau 2005). Igal juhul panevad mõlemad autorid mõtlema sellele, kuidas praktikates kohtuvad ühiskonna normatiivsus ja individuaalne vastupanu, soov teha midagi omamoodi, luua individuaalseid tõlgendusi.

Materiaalse kultuuri mõtestamisel praktikateooria kontekstis tuleb meenutada ka Prantsuse kultuuriantropoloogi Claude Lévi-Straussi loodud brikolaaži mõistet (*bricolage*), mis vastandub insenerlikule suhtumisele materiaalsesse kultuuri ja praktikatesse, milles valitsevad etteplaneeritus ja spetsialiseeritus (Lévi-Strauss 2001: 38–57). Brikolöör on inimene, kes kasutab käepäraseid materjale või töövahendeid, mis pole spetsiaalselt selle töö jaoks mõeldud, leiutades viise, kuidas jõuda lõpptulemuseni, mida ta ei pruugi täpselt ette kujutada. Lahendused sünnivad proovimise ja katsetamise protsessis. Brikolööri poolt kasutatavad tööriistad on sageli multifunktsionaalsed või oskab ta kohendada käepärast olevaid uudsel viisil. Mingil määral võib igahüks meist olla argielus brikolöör – olgu siis taaskasutuskeskusest ostetud rõivaid enda jaoks ümber kohendades või tellistest ja lauajuppidest raamaturiulit ehitades. Professionaalseteks brikolöörideks aga võiks pidada väärtustava taaskasutusega (*upcycling*) tegelevaid ettevõtjaid: näiteks Eesti moedisainer Reet Aus (2011) uurib, kuidas rõivatööstuse jääkmaterjale tootmisse tagasi suunata, et nõnda moेतööstuse keskkonnamõju vähendada.

Uuemad lähenemised sotsiaalteadustes on praktikateooriat edasi arendanud, järgides latourilikku arusaama, et agentsus jaguneb inimeste ja asjade vahel ning argielu leiab aset ühtviisi materiaalses ja sotsiaalses reaalsuses. Ameerika filosoof Theodore Schatzki rõhutab, et praktikad ja materiaalsus tingivad teineteist vastastikku: „Praktikad ei eksisteeriks ilma vastava materiaalsusega, millega nad seotud on, nii nagu suur osa materiaalsest korrastatusest ei eksisteeriks, kui puuduksid sellega seotud praktikad“ (Schatzki 2012: 16). Teisisõnu, materiaalsed objektid pole pelgalt praktika sooritamise vahendid, vaid seda kaasloovad elemendid (Shove jt 2007: 13). Briti sotsioloog Elisabeth Shove koos kaasautoritega pakub välja konkretiseeritud praktikateooria, milles on kolm kesket elementi: 1) materjalid (asjad, tehnika, füüsilised objektid ja materjalid, millest objektid koosnevad); 2) pädevused (oskused, oskusteave ja tehnikad); 3) tähendused (sümboolsed tähendused, ideed, püüdlused). Näiteks võib tuua autoga sõitmise kui praktika, mis

hõlmab endas kõiki kolme elementi – autot kui materiaalet objekti ja seadeldist, autojuhtimise oskusi, liikluskultuuri tundmist ja erisuguseid sümboolseid tähendusi, mida autotranspordi kasutamisele omistatakse. Praktikad tekivad, püsivad, muutuvad ja kaovad, kui luuakse, hoitakse alal või lõhutakse nende elementide vahelisi seoseid (Shove, Pantzar, Watson 2012: 14–15). Seega on praktikate uurimisel oluline pidada silmas ka ajalist telge – praktikat kui protsessi ja selle muutumist – ning uurida täpsemalt selle muutumise trajektoore. Lisaks sellele on võimalik luua seostevõrgustikke eri praktikate vahel (näiteks eri transpordiliikide kasutamisiisid).

Ka praktikateoorias kõneldes ei saa me taas mööda Tim Ingoldist, kes on oma töödes pidanud oluliseks näidata, kuidas tegutseja, keskkond/ruum ja asjad on omavahel seotud. 1980. aastate lõpus rõhutas ta esemete materiaalet omaduste uurimise olulisust kõrvuti nende kasutamiskoste uurimisega „situatiivses praktikas“ (Ingold 1988). Hilisemates töödes jätkas ta materiaalsuse uurimist tegevus(t)es ja James Gibsoni ökoloogilise psühholoogia perspektiivist lähtuvalt ning võttis 1990. aastate alguses kasutusele termini *tegestik* (*taskscape*, mida on eesti keelde tõlgitud ka kui *tegevusmaastik* (Tüür 2010: 172)) – keskkond, mis on seotud mingite konkreetsete tegevustega teatava aja jooksul. Ühendades materiaalet keskkonna, tegutseja ja tegevuse vastastikused mõjusuhed, rõhutab Ingold (2000), et kui füüsiline reaalsus eksisteerib ka ilma seda tajuva organismita, siis keskkond on olemas ainult seoses oma asukatega. Tema interdistsiplinaarse monograafia „Tegemine. Arheoloogia, antropoloogia, kunst ja arhitektuur“ (Ingold 2010) põhiteesiks on, et liiga sageli suhtume eri protsesside (materiaaletesse) tulemustesse kui analüüsiobjektidesse iseeneses, jättes kõrvale nende loomise praktikad.

Foto 4. Argipraktikad ja nende materiaalet keskkond võivad nii ajas kui ruumis muutuda; naine 1960. aastate algupoolel nõusid pesemas. Viktor Salmre foto. ERM Fk 2644:572.

Nii antropoloogid kui etnoloogid leiavad, et praktikad on üks olulisemaid uurimisfookusi etnograafilistes uurimustes. Daniel Miller on arutlenud, kuidas praktikad ja nendevahelised seosed vormivad nii subjekte kui ka materiaalseid objekte. Meie ülesandeks uurijatena on dokumenteerida, kuidas inimesed ühelt poolt võtavad omaks ja teisalt väljendavad normatiive ning kuidas „inimeste valmistatud asjad kujundavad omakorda inimesi“ (Miller 2010: 135). Briti sotsiaalanropoloog Sarah Pink peab tähtsaks praktikat kui analüütilist uurimisühikut, mis peaks panema uurijat küsima, kuidas on individuaalne praktika-sooritus seotud eluloo, mälestuste, sensoorsete kogemuste, materiaalsuse või sotsiaalsusega. Individuaalseid praktikaid uurides on võimalik mõista, kuidas luuakse ühiskonnas stabiilsust ja muutusi (Pink 2012: 21). Näiteks koduseid praktikaid uurides on oluline arvesse võtta mitmekülgset keskkonda, milles kehalised tegevused kohtuvad sotsiaalse, materiaalse ja tehnoloogilise, luues erisuguseid sensoorseid reaktsioone. Orvar Löfgren toob esile näiteks selliste praktikate nagu harjumuste ja rutiinsete igapäevatoimetuste käsitlemise vajaduse materiaalse kultuuri ja inimeste suhete uurimises. See lähenemine seostub osaliselt eluloolise vaatenurgaga, kuna oluline on nende tegevuste ajaline mõõde – see, kuidas inimesed midagi tegema õpivad, kuidas tegevused kinnistuvad ja lõpuks märkamatuks muutuvad. Esemel ja materiaalsed keskkonnad on inimeste igapäevatoimetustes kesksel kohal, seostudes tegutseja põlvkonna ja sooga, reeglite, võimuhete, vaikivate kokkulepete ja argielu rütmidega. Argised praktikad omakorda kujundavad seda, kuidas koduseid materiaalseid keskkondi luuakse või oma vajadustele vastavaks kohandatakse (Löfgren 2012). Näiteks kõõgi kasutamine on seotud paljude multisensoorsete ehk eri meeli haaravate kehaliste tegevustega, mida saab mõista ja mõtestada ainult inimeste argielus osaledes. Nõnda võib nõudepesemise protseduur eri kodudes suuresti varieeruda, sisaldades mitmesuguseid aspekte alates nõudepesumasina kasutamisest või mittekasutamisest kuni klaaside pesemise viisini või moraalsete otsusteni, mis on seotud vee kasutamise koguse või nõudepesuvahendi tootjaga. Nii kujunevad koduseid argitoiminguid tehes inimese ja keskkonna mitmekesised suhted ning erisuguste materiaalsuste kogumid põimuvad tajude ja oskustega (Pink 2012).

Materiaalse kultuuri uurimise meetodid

Millised meetodid täpsemalt sobiksid materiaalsuse uurimiseks ning inimeste ja objektide vaheliste mitmesuguste suhete kohta empiiriliste allikate kogumiseks? Eri distsipliinides kasutatakse mitmesuguseid uurimisviise: näiteks võib teha statistilist analüüsi, korraldada arheoloogilisi väljakavamisi, teha arhiivitööd või hoopis (sotsiaal)meediaanalüüsi. Konkreetne

meetod tulebki valida sõltuvalt täpsemast teemafookusest, mis võimaldab uurimisküsimusele kõige paremini vastata. Alljärgnevalt keskendume ennekõike etnoloogias ja antropoloogias enim kasutatavatele uurimismetoditele ja näitame, kuidas nende abil materiaalse kultuuri kohta empiirilist materjali koguda.

Etnoloogias ja antropoloogias enim kasutatav metodoloogia on etnograafia, mille üks tähtsamaid andmekogumisviise on osalusvaatlus, aktiivne meetod, mis tähendab uuritava fenomeni või asjadega seotud tegevuste vaatlemist, neis osalemist ja uuritavatega vestlemist. Uurija peab detailset välitööpäevikut, kuhu salvestab nii kogutud informatsiooni kui ka iseenda mõtted ja refleksiooni kogetu kohta. Millal on osalusvaatlus parim meetod? Daniel Miller (1998) toob näite ostlemisest: küsides inimestelt, mida šoppamine nende jaoks tähendab, sai ta võrdlemisi klišeelikke või üldsönalisi vastuseid. Ent ise kohale minnes ja vaadeldes inimeste argipäevast ostukäitumist eri päevaaegadel ja ostukohtades ilmnisid selle tegevuse mitmetahulised aspektid ja tähendused. Argipäeval ei saanud poeskäiku tingimata nauding uute asjade omandamisest, vaid pigem oli tegu pideva võitlusega ajaga, planeerimisega ja teiste tegevustega.

Sageli on aga inimeste käest otse informatsiooni küsimine kõige viljakam andmete kogumise viis ning osalusvaatlust kombineeritakse intervjuudega, mida võib defineerida kui mingile konkreetsele teemale keskenduvat, uurija juhitud eesmärgipärast ja süsteemset vestlust kahe või enama inimese vahel (Lepik jt 2014). Intervjuud, milles inimesed väljendavad oma arvamusi, veendumusi, hinnanguid ja väärtusi ning kirjeldavad oma kogemusi ja elamusi, on materiaalsed kultuuri uurides oluliseks empiirilise materjali kogumise viisiks. Samuti paigutuvad siia mitmesugused mälu-uuringute kesksed lähenemised, kus uuritakse asjade rolli mälestuste kujunemisel, säilitamisel ja edastamisel (Hoskins 2006) ja suulises ajaloos (Kuntz 1988). Näiteks eluloointervjuud keskenduvad inimese olulisematele elusündmustele (Koresaar 2005) ja esemed võivad eluloouurimises avada inimese eluetappe ja neis aset leidnud tähenduslikke sündmusi või murangulisi muutusi.

Teine võimalus on keskenduda inimese eluloo asemel hoopis uuritava eseme eluloole (Kopytoff 1986). Esemetele tuleb selle lähenemise järgi esitada samasuguseid küsimusi kui inimestele: nende päritolu, eluperioodide, trajektooride, eesmärkide ja kontekstide kohta (vt ka Hoskins 2006, Tüür jt 2018). Esemete elukaare analüüsi (nt loomine või soetamine, kasutamine, mittekasutamine või äraviskamine) kaudu on võimalik tõlgendada ja analüüsida neid kasutavate inimeste hoiakuid. Erisuguseid lähenemisi võib ka kombineerida: näiteks võib tuua uurimuse rõivastusest, kus intervjuueeritavatel paluti näidata

Foto 5. Reet Piiri Etnograafiamuuseumist (praegu Eesti Rahva Muuseum) küsitleb välitööl Mätliku talu perenaist Ljubov Mäge (s 1910). Suure-Jaani khk, Olustvere v, Önniste k. Priit Härmase foto, 1979; ERM Fk 1897:300.

paari vanu teksapükse, mille nad kavatsesid ära anda, ning viidi läbi ühelt poolt eluloointervjuu inimeste kohta ning teisalt objektiivintervjuu konkreetse teksapaari kohta. Tulemuseks oli rikas andmekogum: intervjuude audiosalvestused, viimaste transkriptsioonid, pükste fotod ning välitöömärkmed, mis kirjeldasid intervjuueeritavate interaktsiooni kõnealuste riidesemetega (Woodward 2016b).

Materiaalse kultuuriga seotud tegevuste uurimiseks sobib ka autoetnograafia – meetod, mille puhul on nii uuringu läbiviijaks kui uuritavaks teadlane ise: ta on uuritava grupi liige, jagab oma uuritavatega väärtusi, eesmärke ja huvisid, ning kajastab ja analüüsib iseenda kogemust. Heaks näiteks võib siin tuua Rootsi etnoloogi Billy Ehni (2015) minietnograafia, mis käsitleb autori suvila duširuumi põrandaresti meisterdamise varal, millistel viisidel võib isetegemise käelist protsessi õppida ja kuidas seda kirjaliku tekstina (eri žanrides) edasi anda. Kuid paralleelselt iseendaga võimaldab see meetod siiski ka teiste uurimist, seda analüütilise autoetnograafia (Anderson 2006) raames, kus lisaks iseenda kogemustele uuritakse ka teiste omi. Siin on oluline silmas pidada võtmelemente, nagu refleksiivsus, uurija positsiooni selge nähtavus uurimistöös, nähtav dialoog informantidega, uurija selge staatus uuritava grupi liikmena ning pühendumus teoreetiliselt toetatud analüüsile. Oluline

Foto 6. Visuaalsed meetodid sobivad hästi mitmesuguste materiaalse kultuuriga seotud praktikate dokumenteerimiseks. Ester Bardone filmib, kuidas Marge Pärnits lihvib Tartus vana lillepostamenti, et seda renoveerida. *Emanuele Bardone foto, 2019.*

on silmas pidada, et analüütiline autoetnograafia üksnes ei dokumenteeri ega analüüsi uurija isiklike kogemusi, vaid pakub viisi mingi laiema fenomeni mõistmiseks, seda kriitiliselt just seesolija positsioonilt uurides (Anderson 2006). Analüütiline autoetnograafia sobib hästi näiteks mõne käsitööga seotud praktika uurimiseks – olgu selleks siis kangakudumine või palkehitus – võimaldades praktiseerijal vaadelda oma teadmisi, oskusi ja kogemusi võrdluses teiste sama praktika harrastajatega ning jõuda nii laiema kultuurilise üldistuseni.

Materiaalsuse ja inimeste–asjade–keskkonna (auto)etnograafilisel uurimisel on oluliseks teemaks meeled ja tajud, mille uurimiseks sobiliku metodoloogia väljaarendamisele on pühendunud Sarah Pink. Sensoorse etnograafia eesmärgiks on rõhutada, et kultuuriline kogemus (nii uurija kui uuritavate jaoks) pole ainult visuaalne ja verbaalne, vaid sellesse on hõlmatud kõik meeled (Pink 2009). Selle vaate juured on 1980. aastatel alguse saanud meelte- ja keha-antropoloogias, seostudes laiemalt kehalise kogemuse aktualiseerumisega sotsiaal- ja humanitaarteadustes (vt Stoller 1997; Howes 2003; Cubero jt 2017). Sensoorse etnograafia puhul peab uurija lisaks oma silmale ja kõrvale treenima ka teisi meeli ning oskust oma mitmesuguseid kehalisi kogemusi märgata, teadvustada ja mõtestada (Bendix 2005: 8).

Kahtlemata on uurija jaoks suureks väljakutseks, kuidas niisuguseid kogemusi sõnades kirjeldada ja edasi anda. Ka sensoorse etnograafia tegemisel võivad abiks olla video- ja audiosalvestused, ehkki nende võime jäädvustada lõhnu, maitseid või puudutamisel tajutud tekstuure ja materjalide omadusi jääb paratamatult piiratuks. Nii uurija kui uuritavate sensoorse kogemuse kirjeldamine ja analüüsimine ei saa olla isoleeritud – see omandab mõtte ja tähenduse ainult kontekstis, konkreetsetes situatsioonides ja tegevustes, milles sensoorsed kogemused tekivad: tegemist on „situatiivse teadmisega“ (Haraway 1991: 188). Salvestuste abi kasutades ja neid uuritavatega koos analüüsid on võimalik pöörata tähelepanu ka pisimatele detailidele, kuna sageli on materiaalsuse uurimisel oluline just tuttavliku ja enesestmõistetava vaatamine kõrvaltvaataja pilguga ning igapäevase ja märkamatu muutmine uurijale nähtavaks. Selline lähenemisviis sobib seetõttu hästi mitmesuguste argitegevuste uurimiseks.

Mõnikord võib kõige otstarbekamaks osutuda hoopis uuringu kombineeritud ülesehitus, kus kasutatakse samaaegselt eri distsipliinidest pärit meetodeid. Selleks võib kasutada ülalkirjeldatud traditsioonilisi etnograafilisi meetodeid nagu osalusvaatlust ja intervjuusid, paludes inimestel kõnelda mõnest neile olulisest esemetest. Kombineerides neid teistest, näiteks disaini ja kunsti valdkonnast pärit meetoditega võime jõuda uute loovuurimismeetoditeni, kus andmeid kogutakse uuritavatele loovaid ülesandeid andes, näiteks paludes neil midagi joonistada (Murumaa-Mengel 2014). Ingold (2013) kirjeldab, kuidas ta oma loengukursusel „Antropoloogia, arheoloogia, kunst ja arhitektuur“ lasi tudengitel valida uurimiseks ühe konkreetse objekti, olgu selleks siis hoone, monument, puu, pink, kivi vmt. Üliõpilased pidid valitud objekti iga nädal teatud aja jooksul vaatlema, keskendudes selle mingile konkreetsele aspektile, ning välitööpäevikusse märkmeid tegema. Nad pidid pöörama tähelepanu asja ajaloole, kas see on valmis või kasvab või seda ehitatakse, mis materjalidest see on tehtud, mis taimed seal kasvavad ja loomad seal elavad, kuidas inimesed ja loomad liiguvad sellest üle, läbi või ümber, mis helisid ja hääli seal kuuleb, kuidas see välja näeb päeval, öösel ja eri ilmaga. Nad pidid seda objekti joonistama või skitseerima ning reflekteerima selle üle, kuidas joonis nende vaatlusi mõjutas. Samuti pidid nad käepärastest materjalidest valmistama uuritava objekti mudeli. Kogutud materjal tuli portfooliona hindamiseks esitada.

Kahtlemata on materiaalse kultuuri uurimiseks lisaks ülaltoodutele palju teisigi metodoloogilisi võimalusi ja nende kombinatsioone (vt Laherand 2008; Martínez, Laviolette 2016; Annist jt 2017; Lagerspetz 2017; Metsvahi 2017). Oluline on vaid silmas pidada, et ennekõike tuleb valida meetod,

Foto 7. Eesti Rahva Muuseumis esemekogus on palju esemeid, mis alles ootavad nii uurijaid kui uusi tõlgendusi. Pildil termosed muuseumi hoidlas. Anu Järsi foto, 2019.

mis aitab kõige paremini koguda andmeid, mille analüüs võimaldab vastata konkreetsetele uurimisküsimustele. Samuti tuleb aktsepteerida, et kultuuri- ja sotsiaalteaduslikust vaatepunktist ei saa materiaalsust uurida asjana iseneses, nii nagu sotsiaalset või kultuurilist elu on raske uurida lahus selle materiaalsest mõõtmest.

Kokkuvõtteks ja edasimõtlemiseks

Kokkuvõtlikult võib öelda, et laiemalt on Euroopa materiaalse kultuuri uurin- gutes olnud domineerivateks märksõnadeks ennekõike kodusfäär, identiteet ja tarbimine; samuti siin artiklis käsitlemata jäänud museoloogia (muuseumi- kogude kujunemine, kogumispoliitika jmt), aga ka materiaalse ja vaimse kultuuripärandi temaatika, mis kõik väärivad kindlasti Eesti kontekstis eraldi käsitlust. Teemaaliselt on viimase 20 aasta jooksul Euroopa materiaalse kul- tuuri uurimises täheldatavad teatud ühtsed, küll lokaalsete variatsioonidega suundumused, mis väljenduvad probleemiasetustes: ostlemine, mood, inter- jöör, meedia mõju, esemed kui (klassi-, soo-, grupi-, rahvusliku jne) identi- teedi tähistajad, esemete biograafiad ja esemed narratiivide struktureerija- tena. Materiaalse kultuuri uurimine toimub peamiselt argikultuuri uurimise raames ning jätkuvalt on tugev sotsiaal- ja kultuuriajalooline suund, mida on ka kritiseeritud liigselt representatsioonidele ja sümbolismile keskendumise pärast. Seetõttu on üha olulisemaks muutunud esemete füüsilisele materiaal- susele keskendunud teemad: sensoorsed kogemused, kehastunud suhtlemine materiaalse maailmaga ning esemete aktiivne, agentne roll mitmesuguste inimtegevuste võimaldajana.

Nõnda võib materiaalse kultuuri uuringud esialgsel vaatlusel tõepoolest paigutada teatavale skaalale, mille ühes otsas paiknevad „vanad“ teemad, mis seostuvad mitmesuguste traditsiooniliste võtete teel valmistatud käsitöösemetega (mida sageli säilitatakse muuseumides), ja teises otsas „uued“ moodsad materiaalsused nagu nutitelefoniid või geneetiliselt muundatud organismid. Kuid niisugused dihhotoomiad on sageli kunstlikud ega näita kogu pilti. Nagu osutab Ameerika folklorist Jason Baird Jackson (2016), oskavad tänapäeva lapsed nii kassikangast kududa kui ka videomänge mängida ja nutitelefoni omanikust Edela-Hiina korvipunuja praktilise ja traditsiooniliste töövõtete punutud korvi elukaar võib jätkuda Põhja-Ameerika muuseumis osana rahvusvahelisest teadusprojektist. Nõnda on mitmesuguste (argi-) esemete uurimine, olgu nad „uued“ või „vanad“, jätkuvalt aktuaalne ning ülaltoodud teoreetilised lähtekohad ja metodoloogilised suunad võimaldavad luua nende vahele nii teoreetilise kui empiirilise silla. Kokkuvõtteks võib öelda, et materiaalse kultuuri uurimise tööpõld on võimalusterohke ning seega kutsume üles praeguste teooriate valguses ja eri meetodeid julgelt kombineerides uurima esemeid etnograafiliste õllekannude elulugudest kuni igapäevaste digitaalsete disainilahendusteni. See võib viia üllatavate, ootamatute ning teoreetiliselt uudsete tulemusteni.

Allikad

Ahern, Laura 2001. Language and agency. – *Annual Review of Anthropology* 30, 109–137.

Anderson, Leon 2006. Analytic autoethnography. – *Journal of Contemporary Ethnography* 35 (4), 373–395.

Anepaio, Terje 1996. *Laat – see ilmarahva pulm. Tartu linna ja maakonna laadad 1920–1940*. Tartu: Atlex.

Annist, Aet ja **Kaaristo**, Maarja 2017. Antropoloogia kujunemine, uurimisluu ja põhimõisted. – *Sotsiaal- ja kultuuriantropoloogia*. Toim. Aet Annist, Maarja Kaaristo. Tallinn: Tallinna Ülikooli kirjastus, 13–59.

Annist, Aet, **Kaaristo**, Maarja 2013. Studying home fields: Encounters of ethnology and anthropology in Estonia. – *Journal of Baltic Studies* 44 (2), 121–151.

Annist, Aet, **Kaaristo**, Maarja, **Cubero**, Carlo, **Jõesalu**, Kirsti, **Kõresaar**, Ene, **Järv**, Ehti 2017. Antropoloogia metodoloogia. – *Sotsiaal- ja kultuuriantropoloogia*. Toim. Aet Annist, Maarja Kaaristo. Tallinn: Tallinna Ülikooli kirjastus, 60–96.

Annist, Aet, **Keskiila**, Eva, **Kaaristo**, Maarja 2017. Majandus. – *Sotsiaal- ja kultuuriantropoloogia*. Toim. Aet Annist, Maarja Kaaristo. Tallinn: Tallinna Ülikooli kirjastus, 207–249.

Araste, Lii, **Ventsel**, Aimar 2015. They have no right to wear those clothes: The ambivalence of the dress code of German skinheads and Estonian metal heads. – *Fashion, Style & Popular Culture* 2 (2), 257–272.

Aus, Reet 2011. *Trash to trend. Using upcycling in fashion design*. Tallinn: Estonian Academy of Arts.

Bardone, Ester 2016. Meenutusi metsamarjadest: tähtsusetust toidulisast magusa nostalgiani. – *Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat LIX*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 17–41.

Baudrillard, Jean 1968. *Le système des objets*. Paris: Gallimard.

Baudrillard, Jean 1970. *La société de consommation: Ses mythes, ses structures*. Paris: Gallimard.

- Bendix**, Regina 2005. Introduction: Ear to ear, nose to nose, skin to skin. The senses in comparative ethnographic perspective. – *Senses*. Toim. Regina Bendix, Donald Brenneis. Münster: LIT Verlag, 3–14.
- Berger**, Arthur Asa 2016. *What objects mean. An introduction to material culture*. London: Routledge.
- Bogatyrev**, Petr 1971. *The Functions of Folk Costume in Moravian Slovakia*. Haag: Mouton de Gruyter.
- Bottos**, Lorenzo Cañas 2013. *Funksioon ja struktuur Briti koolkonnas: antropoloogia lugemik*. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus.
- Bourdieu**, Pierre 1979. *La Distinction. Critique sociale du jugement*. Paris: Les Éditions de Minuit.
- Bourdieu**, Pierre 2003 [1998]. *Praktilised põhjused. Teoteooriast*. Tallinn: Tänapäev.
- Buchli**, Victor 2002. Introduction. – *Material Culture Reader*. Toim. Victor Buchli. Oxford: Berg, 1–22.
- Cole**, Diana, **Frost**, Samantha 2010. *New materialisms: Ontology, agency, and politics*. Durham, London: Duke University Press.
- Cubero**, Carlo, **Ermel**, Marje, **Koppel**, Katre, **Alekand**, Katrin, **Gross**, Toomas, **Luik**, Elo 2017. Keha ja meeled. – *Sotsiaal- ja kultuuriantropoloogia. Õpik kõrgkoolidele*. Toim. Aet Annist, Maarja Kaaristo. Tallinn: Tallinna Ülikooli kirjastus, 331–357.
- Daly**, Glyn 2015. *Marksism. – Kriitilise teooria käsiraamat*. Toim. Simon Malpas ja Paul Wake. Tallinn: Tallinna Ülikooli kirjastus, 56–78.
- Danesi**, Marcel, **Perron**, Paul 2005. *Kultuuride analüüs*. Tallinn: Valgus.
- Dant**, Tim 2014. Drivers and Passengers. – *The Routledge Handbook of Mobilities*. Toim. Peter Adey, David Bissell, Kevin Hannam, Mimi Sheller. New York, Abingdon: Routledge, 367–375.
- de Certeau**, Michel 2005. *Igapäevased praktikad I. Tegemiskunstimid*. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.
- Douglas**, Mary, **Isherwood**, Baron 2003 [1979]. *The World of Goods: Towards an Anthropology of Consumption*. London, New York: Routledge.
- Ehn**, Billy 2015. Isetegemine: Käelise töö autoetnograafia. – *Silmnähtav. Studia Vernacula* 6, Viljandi: Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia, 25–41.
- Frykman**, Jonas, **Povrzanović Frykman**, Maja (toim.) 2016. *Sensitive Objects: Affect and Material Culture*. Lund: Nordic Academic Press.
- Gell**, Alfred 1998. *Art and Agency: An Anthropological Theory*. Oxford: Clarendon Press.
- Glassie**, Henry H. 1999. *Material Culture*. Bloomington: Indiana University Press.
- Gullestad**, Marianne 1999. Kodukujundus kui rahvakultuur. – *Skandinaavia kultuurianalüüs. Studia ethnologica Tartuensia* 3. Toim. Anu Järs, Anu Kannike, Heiki Pärdi. Tartu: TÜ etnoloogia õppetool, 128–161.
- Gustavsson**, Anders 1991. Research trends in Nordic ethnology and folklore in the 1980s. – *Scandinavian Yearbook of Folklore* 47, 40–56.
- Gustavsson**, Anders 2015. Scientific contacts within ethnology and folkloristics between Sweden and Estonia. Personal Experiences and Considerations. – *Folklore. Electronic Journal of Folklore* 62, 247–266.
- Hain**, Mathilde 1936. *Das Lebensbild eines oberhessischen Trachtendorfes. Von bäuerlichen Tracht und Gemeinschaft*. Jena.
- Hand**, Martin, **Shove**, Elizabeth 2004. Orchestrating concepts: Kitchen dynamics and regime change in Good Housekeeping and Ideal Home, 1922–2002. – *Home Cultures* 1 (3), 235–256.
- Haraway**, Donna 1991. *Simians, Cyborgs, and Women: The Reinvention of Nature*. New York: Routledge.
- Heidegger**, Martin 2002 [1950]. *Kunstiteose algupära*. Tartu: Ilmamaa.
- Hicks**, Dan 2010. The material-cultural turn. Event and effect. – *The Oxford Handbook of Material Culture Studies*. Toim. Dan Hicks, Mary C. Beaudry. Oxford: Oxford University Press, 25–99.
- Hicks**, Dan, **Beaudry**, Mary C. (toim.) 2010. *The Oxford Handbook of Material Culture Studies*. Oxford: Oxford University Press.
- Hodder**, Ian 2012. *Entangled: An Archaeology of the Relationships between Humans and Things*. London: John Wiley & Sons.

- Hoppál**, Mihály 2007. *Etnosemiotika*. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseumi Teaduskirjastus.
- Hoskins**, Janet 2006. Agency, biography and objects. – *Handbook of Material Culture*. Toim. Chris Tilley, Webb Keane, Susanne Küchler, Mike Rowlands, Patricia Spyer. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage, 74–84.
- Howes**, David 2003. *Sensing Culture: Engaging the Senses in Culture and Social Theory*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Ingold**, Tim 1988. Tools, minds and machines: An excursion in the philosophy of technology. – *Techniques and Culture* 12, 151–176.
- Ingold**, Tim 2000. *The Perception of Environment: Essays on Livelihood, Dwelling, and Skill*. London: Routledge.
- Ingold**, Tim 2008. Bindings against boundaries: entanglements of life in an open world. – *Environment and Planning A* 40 (8), 1796–1810.
- Ingold**, Tim 2010. *Archaeology, Anthropology, Art and Architecture*. London: Routledge.
- Ingold**, Tim 2013. Materjalid materiaalsuse vastu. – *Lugusid materjalidest. Studia Vernacula* 4. Viljandi: Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia, 39–59.
- Jackson**, Jason Baird 2016. Material vernaculars: an introduction. – *Material Vernaculars: Objects, Images, and Their Social Worlds*. Toim. Jason Baird Jackson. Bloomington: Indiana University Press, 1–12.
- Jones**, Michael Owen 1993. Why Take a behavioral approach to folk objects? – *History from Things: Essays in Material Culture*. Toim. Steven Lubar, W. David Kingrey. Washington, London: Smithsonian University Press, 182–196.
- Jõesalu**, Kirsti, **Nugin**, Raili 2017. Asjad ja linnakeskkond nõukogudejärgses mälukultuuris. – *Vikerkaar* 1–2, 100–110.
- Jõeste**, Kristi 2012. *Kihnu kordid eile ja täna. Semiootiline esemeuurimus*. Viljandi: Eesti Loomeagentuur.
- Järs**, Anu 2004. Moodne supelrand. Pilk tänapäevase supelriietuse kujunemisele. – *Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat XLVIII*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 135–170.
- Jääts**, Indrek, **Metslaid**, Marleen 2018. Eesti etnograafia ja Eesti rahvuslus. – *Keel ja Kirjandus* 1–2, 118–135.
- Kannike**, Anu 1996. Rahvakunstist esemeuurimuse taustal. – *Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat XLI*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 105–128.
- Kannike**, Anu 2000. Rahvakunstist kaasaegse kultuurianalüüsiini. – *Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat XLIV*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 47–58.
- Kannike**, Anu 2002. *Kodukujundus kui kultuuriloomine: etnoloogiline Tartu-uurimus*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum.
- Kannike**, Anu 2012. Aja kodustamine: nostalgia privaatsfääris. – *Nullindate kultuur I. Teise laine tulemine*. Toim. Anu Kannike. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, 124–146.
- Kannike**, Anu, **Bardone**, Ester 2017. Kõõgiriium ja kõõgikraam Eesti muuseumide tõlgenduses. – *Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat LX*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 34–60.
- Kannike**, Anu, **Laviolette**, Patrick (toim.) 2013. *Things in Culture, Culture in Things. Approaches to Culture Theory* 3. Tartu: Tartu University Press.
- Kask**, Rasmus 2012. Taluarhitektuuri inventeerimise teoreetilistest probleemidest. – *Maaarhitektuur ja maastik. Eesti Vabaõhumuuseumi toimetised* 3. Toim. Heiki Pärdi, Elo Lutsepp, Maris Jõks. Tallinn: Eesti Vabaõhumuuseum, 101–120.
- Kask**, Rasmus 2015. Taluarhitektuuri väärtused ja miljööväärtuslike alade planeerimispraktika Eesti maapiirkondades. – *Eesti Vabaõhumuuseumi toimetised* 4. Toim. Maret Tamjärv, Elo Lutsepp. Tallinn: Eesti Vabaõhumuuseum, 47–91.
- Knappett**, Carl, **Malafouris**, Lambros (toim.) 2008. *Material agency: Towards a non-anthropocentric approach*. New York: Springer.
- Kopytoff**, Igor 1986. The cultural biography of things: commodification as process. – *The Social Life of Things. Commodities in Cultural Perspective*. Toim. Arjun Appadurai. Cambridge: Cambridge University Press, 64–91.
- Kuntz**, Andreas 1988. Biographisches Erinnern und keramische Produktion. Zur biographische Methode in der Sachkultur-Forschung.

– *Sichtweisen der Volkskunde: zur Geschichte und Forschungspraxis einer Disziplin*. Toim. A. Lehmann, A. Kuntz. Berlin, Hamburg: Reimer, 381–393.

Kõresaar, Ene 1998. Vital things: Objects in life histories, life histories in objects. – *Procedural Work on Artefacts. Pro Ethnologia* 6, 29–40.

Kõresaar, Ene 1999a. Das Leben mitte im den alten Kram: ein Versuch zur Semiotik der Dinge. – *Männer-Sachen. Sach-Kulturen. Geschlecht und materielle Kultur. Frauen-Sachen*. Toim. Gabriele Mentger, Ruth E. Mohrmann, Cornelia Foerster. Münster, New York, München, Berlin: Waxmann Verlag, 171–185.

Kõresaar, Ene 1999b. *Vaip – tekki muodi asi. Etnoloogiline esemeuurimus*. Tartu: Tartu Ülikool.

Kõresaar, Ene 2005. Elulugu. – *Argikultuuri uurimise terminoloogia e-sõnastik*. Toim. Tiit Jaago. Tartu: Tartu Ülikool, Eesti ja võrdleva rahvaluule osakond. <http://argikultuur.e-uni.ee>.

Lagerspetz, Mikko 2017. *Ühiskonna uurimise meetodid: sissejuhatus ja väljajuhatus*. Tallinn: Tallinna Ülikooli kirjastus.

Laherand, Meri-Liis 2008. *Kvalitatiivne uurimisviis*. Tallinn: Infotrukk.

Latour, Bruno 1999. *Pandora's Hope: Essays on the Reality of Science Studies*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Latour, Bruno 2014 [1991]. *Me pole kunagi olnud modernsed. Essee sümmeetrilisest antropoloogiast*. Tallinn: Tallinna Ülikooli kirjastus.

Leete, Art 1996. Esemed ja kola. – *Vanavaravedaja* 3. Tartu: Tartu NEFA Rühm, 68–75.

Leete, Art, **Tedre**, Ülo, **Valk**, Ülo, **Viies**, Ants 2008. Uurimislugu. – *Eesti rahvakultuur*. Koost. Ants Viies, Elle Vunder. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 15–39.

Lepik, Krista, **Harro-Loit**, Halliki, **Kello**, Katrin, **Linno**, Merle, **Selg**, Marju, **Strömpl**, Judit 2014. Intervjuu. – *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*. Toim. Kadri Rootalu, Veronika Kalmus, Anu Masso, Triin Vihalemm. <http://samm.ut.ee/intervjuu>.

Lévi-Strauss, Claude 2001. *Metsik mõtlemine*. Tallinn: Vagabund.

Luts, Arved 1962. Märkmeid Audruranna kolhoosi kaluriperede majanduselust. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XVIII*. Tartu: Etnograafiamuuseum, 19–37.

Löfgren, Orvar 1997. Scenes from a troubled marriage. Swedish ethnology and material culture studies. – *Journal of Material Culture* 2 (1), 95–113.

Löfgren, Orvar 2012. *Material Culture. – A Companion to Folklore*. Toim. Regina Bendix, Galit Hasan-Rokem. Oxford, Malden: Blackwell, 169–183.

Löfgren, Orvar 2016. Emotional baggage: Unpacking the suitcase. – *Sensitive Objects: Affect and Material Culture*. Toim. Jonas Frykman, Maja Povrzanović Frykman. Lund: Nordic Academic Press, 125–151.

Lönnqvist, Bo 1979. Symbolic values in clothing. – *Ethnologia Scandinavica* 9, 92–106.

Malinowski, Bronislaw 2013a [1922]. Uurimuse aines, meetod ja ulatus. – *Funktsioon ja struktuur Briti koolkonnas: Antropoloogia lugemik*. Koost. Lorenzo Cañas Bottos. Tallinn: Tallinna Ülikooli kirjastus, 37–78.

Malinowski, Bronislaw 2013b [1939]. Grupp ja indiviid funktsionalistlikus analüüsis. – *Funktsioon ja struktuur Briti koolkonnas: Antropoloogia lugemik*. Koost. Lorenzo Cañas Bottos. Tallinn: Tallinna Ülikooli kirjastus, 95–130.

Martínez, Francisco 2018. *Remains of the Soviet Past in Estonia. An Anthropology of Forgetting, Repair and Urban Traces*. London: UCL Press.

Martínez, Francisco, **Laviolette**, Patrick 2016. Materiaalse kultuuri uuringud. – *Kuidas uurida kultuuri? Kultuuriteaduste metodoloogia*. Koost. Marek Tamm. Tallinn: Tallinna Ülikooli kirjastus, 355–381.

Massey, Doreen 2005. *For Space*. London: Sage.

Mauss, Marcel 2015 [1925]. *Essee kingist: Vahetustegevuse vorm ja mõte arhailistes ühiskondades*. Tallinn: Tallinna Ülikooli kirjastus.

Meringer, Rudolf 1891. *Studien zur germanischen Volkskunde. Das Bauernhaus und dessen Einrichtung*. Wien: Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien.

- Metsvahi**, Merili (toim.) 2017. *Folkloristlikud välitööd*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Miller**, Daniel (toim.) 1995. *Acknowledging Consumption: A Review of New Studies*. London, New York: Routledge.
- Miller**, Daniel 1987. *Material Culture and Mass Consumption*. Oxford: Blackwell.
- Miller**, Daniel 1997. *Consumption and its Consequences*. Cambridge, Malden: Polity Press.
- Miller**, Daniel 1998. *A Theory of Shopping*. Ithaca, New York: Cornell University Press.
- Miller**, Daniel 2001. Behind closed doors. – *Home Possessions. Material Culture Behind Closed Doors*. Toim. Daniel Miller. Oxford, New York: Berg, 15–16.
- Miller**, Daniel 2010. *Stuff*. Cambridge: Polity Press.
- Miller**, Daniel 2015. Artefaktid ja asjade tähendus. – *Käegakatsutav. Studia Vernacula* 6. Viljandi: Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia, 20–44.
- Miller**, Daniel, **Woodward**, Sophie 2011. *Global Denim*. Oxford, New York: Berg.
- Murumaa-Mengel**, Maria (2014) Loovuurimismeetodid. – *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*. Toim. Kadri Rootalu, Veronika Kalmus, Anu Masso, Triin Vihalemm. <http://samm.ut.ee/> loovuurimismeetodid.
- Olsen**, Bjørnar 2017. Asjade tagasivõitmine: mateeria arheoloogia. – *Vikerkaar* 1–2, 75–90.
- Pedersen**, Ragnar 1992. Nye tendenser i studiet av materiell kultur. – *Nordisk etnologi och folkloristik under 1980-talet. Etnolore* 9. Toim. A. Gustavsson. Uppsala, 229–279.
- Piiri**, Reet 2006. See varumise harjumus – toidukultuurist Nõukogude Eestis. – *Eesti Rahva Muuseumi Aastaraamat* XLIX. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 49–90.
- Pink**, Sarah 2009. *Doing Sensory Ethnography*. Los Angeles etc.: Sage Publications.
- Pink**, Sarah 2012. *Situating Everyday Life: Practices and Places*. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore, Washington DC: Sage Publications.
- Pink**, Sarah, **Ardevol**, Elisenda, **Lanzeni**, Debora 2016. *Digital Materialities: Design and Anthropology*. London, New York: Bloomsbury.
- Pärdi**, Heiki 1993. Muuseumiese etnoloogia uurimisallikana. Museum object as a source in ethnological research. – *Pro Ethnologia* 1, 51–55.
- Pärdi**, Heiki 1998. Möistetest etnograafia, etnoloogia ja rahvateadus. – *Akadeemia* 2, 252–266.
- Pärdi**, Heiki 2012. *Eesti talumaja lugu. Ehituskunst ja elu 1840–1940*. Tallinn: Tänapäev.
- Rattasepp**, Silver 2014. Kes me siis oleme olnud? (Järelsõna). – Bruno Latour. *Me pole kunagi olnud modernsed. Essee sümmeetrilisest antropoloogiast*. Tallinn: Tallinna Ülikooli kirjastus, 259–277.
- Rattus**, Kristel 2013. „Nõukogude ajal algas autode ajastu“: autokasutuskogemusest Nõukogude Eestis Eesti Rahva Muuseumi küsitluslehtede vastuste põhjal. – *Eesti Rahva Muuseumi Aastaraamat* LVI. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 14–43.
- Reiman-Neggo**, Helmi 2013. *Kolm suurt õnne*. Tartu: Ilmamaa.
- Ruusmann**, Reet 2006. Defitsiit kui osa nõukogudeaegsest argielust Eesti NSV-s. – *Eesti Rahva Muuseumi Aastaraamat* XLIX. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 125–156.
- Schatzki**, Theodore R. 2012. A primer on practices: Theory and research. – *Practice-based education: Perspectives and strategies*. Toim. Joy Higgs, Ronald Barnett, Stephen Billett, Maggie Hutchings, Franziska Trede. Rotterdam, Boston, Taipei: Sense Publishers, 13–26.
- Schatzki**, Theodore R., **Knorr-Cetina**, Karin, **von Savigny**, Eike (toim.) 2001. *The Practice Turn in Contemporary Theory*. London, New York: Routledge.
- Shove**, Elizabeth, **Pantzar**, Mika, **Watson**, Matt 2012. *The Dynamics of Social Practice: Everyday Life and How it Changes*. Los Angeles etc.: Sage Publications.
- Shove**, Elizabeth, **Watson**, Matthew, **Hand**, Martin, **Ingram**, Jack 2007. *The Design of Everyday Life*. Oxford, New York: Berg.
- Stoller**, Paul 1997. *Sensuous Scholarship*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

- Strathern**, Marilyn 1999. *Property, substance and effect. Anthropological essays on persons and things*. London: Athlone Press.
- Summatavet**, Kärt 2005. *Folk Tradition and Artistic Inspiration: A Woman's Life in Traditional Estonian Jewelry and Crafts as Told by Anne and Roosi*. Helsinki: University of Art and Design Helsinki.
- Sutton**, David, **Hernandez**, Michael 2007. Voices in the kitchen: Cooking tools as inalienable possessions. – *Oral History* 35 (2), 67–76.
- Tamm**, Marek (toim.) 2016. *Humanitaarteaduste metodoloogia*. Tallinn: Tallinna Ülikooli kirjastus.
- Teidearu**, Tenno 2019. The practice of wearing crystals in contemporary New Spirituality in Estonia: Supporting oneself in everyday life. – *Journal of Ethnology and Folkloristics* 3 (1), 131–154.
- Tilley**, Chris, **Webb Keane**, **Küchler**, Susanne, **Rowlands**, Mike, **Spyer**, Patricia (toim.) 2006. *Handbook of Material Culture*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage.
- Tüür**, Kadri 2010. „Jäine raamat“: 50 aastat hiljem. – *Keel ja Kirjandus* 3, 161–178.
- Tüür**, Kadri, **Jõeste**, Kristi, **Kästik**, Helen, **Matsin**, Ave, **Rennu**, Madis 2018. Sissejuhatus: esemete elulood. – *Esemete elulood. Studia Vernacula* 9, 16–34.
- Viires**, Ants 1990. Eesti rahvarõivaste uurimise tulemusi ja probleeme. – *Akadeemia* 6, 1260–1270.
- Viires**, Ants, **Vunder**, Elle (toim.) 1998. *Eesti rahvakultuur*. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus.
- Viires**, Ants, **Vunder**, Elle (toim.) 2008. *Eesti rahvakultuur*. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus.
- Woodward**, Sophie 2016a. „Humble“ blue jeans: Material culture approaches to understanding the ordinary, global, and the personal. – *Fashion Studies: Research Methods, Sites, and Practices*. Toim. Heike Jenss. London: Bloomsbury, 42–57.
- Woodward**, Sophie 2016b. Object interviews, material imaginings and ‘unsettling’ methods: Interdisciplinary approaches to understanding materials and material culture. – *Qualitative Research* 16 (4), 359–374.
- Vunder**, Elle 1992. *Eesti rahvapärane taimornament tikandis*. Tallinn: Kunst.
- Õunapuu**, Piret 2001. Ja siis tuli Soomest noor mees Ilmari Manninen... – *Paar sammukest. Eesti Kirjandusmuuseumi Aastaraamat XVIII*. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 115–136.
- Õunapuu**, Piret 2007. Eesti Rahva Muuseumi algaastate suurogumised. – *Eesti Rahva Muuseumi Aastaraamat L*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 11–42.

Artikli autorid. Vasakult: Ene Kõresaar, Kirsti Jõesalu, Ester Bardone, Maarja Kaaristo. Sille Vadi foto.

Ester Bardone (s 1975) on omandanud doktorikraadi etnoloogias Tartu ülikoolis, uurides maaelu esitamist/etendamist Eesti turismi- ja külalismajandusega tegelevates väikeettevõtetes. Töötab Tartu ülikooli etnoloogia osakonnas lektorina ja õpetab kursusi nagu etnograafiliste välitööde metodoloogia, rakendusantropoloogia, kultuuriteooriad jm. Tema peamiseks uurimistemaaks viimastel aastatel on olnud toidukultuur. Raamatu „101 Eesti toitu ja toiduainet“ (2016) üks autoritest. On osalenud mitmetes toidukultuuri pärandiga seotud rakendusuuringutes, avaldanud sel teemal teaduspublikatsioone, pidanud ettekandeid ja viinud läbi koolitusi.

Maarja Kaaristo (s 1980) on omandanud bakalaureuse- ja magistriskraadi Tartu ülikoolis etnoloogia erialal. 2018. kaitses Manchesteri linnaülikoolis doktoritöö, mis käsitleb mobiilsusteooriast lähtudes paaditurismi Põhja-Inglismaa siseveeteedel. Praegu töötab Manchesteri linnaülikoolis turismiuuringute ja Tartu ülikoolis etnoloogia teadurina. Peamised uurimisteedad on veemobiilsused, maaturism, liikuvus, kohalome ja -identiteet, avalik ruum, inimese ja keskkonna suhted, etnograafilised meetodid ja Eesti etnoloogia ajalugu. Koos Aet Annistiga koostanud ja toimetanud kõrgkooliõpiku „Sotsiaal- ja kultuuriantropoloogia“ (2017).

Kirsti Jõesalu (s 1976) on etnoloog, kaitses Tartu ülikoolis doktoritöö hilise nõukogude aja tähenduse loomest eri meenutamistasanditel (2017). Töötab Tartu ülikooli etnoloogia osakonnas teaduri ja lektorina, kus õpetab argielu uurimise ja sotsiaalse mälu teemalisi kursuseid. Peamisteks uurimisteedeks on nõukogudejärgne mälukultuur, nõukogude igapäevaelu, suuline ajalugu. Publitseerinud mäletamise, sotsiaalse mälu ja nõukogude tööelu teemadel mitmetes ajakirjades ja kogumikes. On avaldanud artikli asjade tähendusest nõukogudejärgses mälukultuuris (koos Raili Nuginiga).

Ene Kõresaar (s 1971) on Tartu ülikooli etnoloogia dotsent. Tema uurimisvaldkonnad on mälu- ja eluloouurimine, biograafiline meetod materiaalse kultuuri uurimises, Eesti etnoloogia ajalugu. On nendel teemadel avaldanud kaks monograafiat, arvukalt artikleid ning toimetanud rahvusvahelise autorkonnaga ajakirjanumbreid ja kogumikke. Ta peab loenguid etnoloogia ajaloost, etnograafilisest allikaõpetusest, eluloo- ja suulise ajaloo uurimise metodoloogias, sotsiaalse mälu ja argikultuuri uuringutest.

Making sense of the material culture

Abstract

People live amidst objects, things, articles, items, artefacts, materials, substances, and stuff – described in social sciences and humanities as material culture, which denotes both natural and human-made entities, which form our physical environment. We, humans, relate to this environment by using, depicting, interacting with or thinking about various material objects or their representations. In other words, material culture is never just about things in themselves, it is also about various ideas, representations, experiences, practices and relations. In contemporary theorising about material culture, the watershed between the tangible and intangible has started to disappear as all the objects have multiple meanings. This paper theorises objects mostly in terms of contemporary socio-cultural anthropology and ethnology by first giving an overview of the development of the material culture studies and then focusing upon consumption studies, material agency, practice theory and the methods for studying material culture.

Both anthropology and ethnology in the beginning of the 20th century were dealing mostly with ‘saving’; that is, collecting the ethnographical objects from various cultures for future preservation as societies modernised. The collecting of the everyday items of rural Estonians, which had begun in the 19th century during the period of national awakening, gained its full momentum after the establishment of the Estonian National Museum in 1909. During the museum’s first ten years, 20,000 objects were collected (Õunapuu 2007). First, the focus was on the identification of the historical-geographical typologies of the collected artefacts. In 1919, the first Estonian with a degree in ethnology, Helmi Reiman-Neggio (2013) stressed the need for ethnographical descriptions of the collected items and the theoretical planning of the museum collections. The resulting vast ethnographical collection of the Estonian National Museum (currently about 140,000 items) has also largely influenced ethnology and anthropology as academic disciplines in Estonia (Pärdi 1993).

Even though in the first half of the 20th century the focus lay in the systematic collection and comparative analysis of everyday items and folk art, there were studies that centred on meaning already at the end of 19th century. Austrian ethnologist Rudolf Meringer suggested in 1891 that a house should be studied as a cultural individual and analysed within the context of its functions and in relation to its inhabitants. Similarly, the 1920s and 1930s saw studies on the roles of artefacts that were not influenced by Anglo-American functionalism: Mathilde Hain (1936) studied how folk costumes contribute to the harmonious functioning of a ‘small community’, and Petr Bogatyrev (1971) published his

study on Moravian costumes in 1937. This study, determining the three main functions – instrumental, aesthetic and symbolic – of the folk costume, and translated into English 30 years after first publication, had a substantial influence on the development of material culture studies.

The 1970s saw the focus of material culture studies in Western and Northern Europe shifting mainly from the examination of (historical) rural artefacts to the topics surrounding contemporary culture, such as consumption. In Soviet Estonian ethnology, however, the focus on the 19th century ethnographic items was prevalent until the 1980s as the topic was also partially perceived as a protest against the direction of Soviet academia (see Annist and Kaaristo 2013 for a thorough overview). There were, of course, exceptions, as for instance Arved Luts's (1962) studies on everyday life on collective farms. Meanwhile, however, the communicative and semiotic turn of the 1970s turned European ethnology's focus to the idea of representation and objects as markers of identity as well as means of materialising the otherwise intangible and immaterial relationships and relations. The theory of cultural communication was established in Scandinavian ethnology and numerous studies on clothing, housing and everyday items as material expressions of social structures, hierarchies, values and ideologies emerged (Lönnqvist 1979, Gustavsson 1991). The Scandinavian influences on Estonia are also reflected in Ants Viires's (1990) suggestion that ethnologists should study clothing (including contemporary clothing) in general and not just folk costumes, by using a semiotic approach.

Löfgren's (1997) clarion call to bring more 'flesh and blood' to the study of material culture was a certain reaction to the above focus. Researchers had for too long focused exclusively upon the meaning and, as Löfgren brought forth, they still did not have enough understanding of what exactly it was that people were actually and practically doing with their things. Ingold's (2013) criticism on the studies focusing on symbolism, and the lack of studies on the tangible materiality of the materials and their properties, takes a similar position. In the 1990s, there was a turn toward the examination of material-cultural and those studies that were written within the framework of 'new materialism' (Hicks 2010, Coole and Frost 2010) started to pay attention to objects as embodied and agentive (Latour 1999, Tilley et al 2006). Nevertheless, as Olsen (2017) notes, all materialities are not created equal in contemporary academic research: while items like prostheses, Boyle's air pumps or virtual realities enjoy increased attention, objects such as wooden houses, fireplaces, rakes and simple wooden chairs are still largely unexamined. The traditional material culture therefore needs new studying in the light of these post-humanist theories.

Where does this leave Estonian ethnology? In the light of the theoretical developments discussed above, we could ask, whether and how has the material

turn affected research in Estonia? Here we must first note that for a significant part of the 20th century, Estonian ethnology (or ethnography as the discipline was called before 1990s) has mostly been centred on the material culture (see the overview of the main topics from vehicles to folk costumes in Viires and Vunder 2008). Partly because of this aspect of the discipline's history, many researchers actually felt the need to somewhat distance themselves from these topics in the 1990s (Pärdi 1998). Compared to topics like religion, identity, memory, oral history and intangible heritage, study of material culture has largely stayed in the background. There are of course notable exceptions such as Vunder's (1992) study on the history of style, which includes analysis of their symbolic aspects. It is also interesting to note that in the 1990s Estonian ethnology, the term 'material culture' ('materiaalne kultuur') – then seen as incorporating the dualism between material and immaterial – was actually replaced with the Estonian translation of German 'Sachkultur' ('esemekultuur', literally 'artifact culture'). Nevertheless, it was soon realised that this was actually a too narrow term (with its exclusion of natural objects and phenomena as well as the intangible and social aspects of culture), slowly fell out of general usage, and was replaced with 'material culture' once again. Within the past three decades, studies dealing with material culture have discussed a wide variety of topics from the vernacular interior design (Kannike 2000, 2002, 2012), everyday commodities (Kõresaar 1999b) and spiritual objects (Teidearu 2019), traditional rural architecture (Pärdi 2012, Kask 2012, 2015), museum artefacts (Leete 1996), clothing, textiles and jewellery (Kõresaar 1999a; Järs 2004; Summatavet 2005; Jõeste 2012; Araste and Ventsel 2015), food culture (Piiri 2006; Bardone 2016; Kannike and Bardone 2017), to soviet consumer culture (Ruusmann 2006, Rattus 2013) and its implications in life histories (Kõresaar 1998, Jõesalu and Nugin 2017). All of these these studies deal with how people interpret, remember and use objects.

The main keywords of the studies of European material culture have been home, identity and consumption (but also museology and tangible heritage, which have not been covered in this article). Material culture studies are an important part of the studies of everyday life and here social and cultural histories are still important (even though they have been criticised for focusing too much on symbols and representation). Therefore, those studies focusing on physical materials and materialities, sensory experiences, embodiment, and material agency have recently become more and more important. This article has given an overview of the three most prevalent thematic and theoretical strands of the study of material culture: objects as symbols especially in the consumer culture, material agency and practice theory as well as discussing some methodological suggestions for the material culture studies.

To conclude, even though on the one hand we could argue that when it comes to the study of material culture there indeed exists a certain hierarchy of „old“ topics that relate to museums or traditional crafts and „new“ and modern materialities, such as smart phones or genetically modified organisms. However, dichotomies like this are often artificial and do not show the whole picture: contemporary children are often as proficient in playing cat's cradle as they are with video games (Jackson 2016). Thus, studying various (everyday) material objects and entities is still topical and the various theories discussed in this article can help to build both theoretical and empirical bridge between different approaches. Therefore, there is still a lot to do in this regard and we invite researchers to study objects from all branches of material culture, be they 19th century beer mugs in the collections of the Estonian National Museum that can help us to better give meaning to our past, or the digital and virtual design solutions that can give our academic research an applied direction.

Keywords: material culture, artefacts, consumption, practice, agency, research methods